

EEN BEDRIJFSECONOMISCH MODEL VOOR DE PROBLEMEN VAN WAARDE EN WINST ¹⁾

door Dr A. I. Diepenhorst

1. De bedrijfseconomie is een van de jongste dochters van de zelf nog vrij jonge economische wetenschap, en dat verklaart misschien de zo uitgesproken jeugdige karaktertrekken die zij dikwijls vertoont. Een typisch voorbeeld hiervan vormt de premature zelfingenomenheid, die aanleiding geeft tot een opvallende preoccupatie met het wetenschappelijk karakter dezer wetenschap. Zo wordt de H.B.S.-er, die al enkele jaren wiskunde, natuurkunde, geographie en dergelijke heeft bestudeerd, zodra de onvergelykelijke handelswetenschappen aan de beurt komen, getraceerd op uitvoerige verhandelingen over het causale verband. Menig bedrijfseconomisch handboek, en menig inleidend college verliest zich aanvankelijk in een hooggestemde panegyriek op het wetenschappelijk karakter van het geïntroduceerde vak, hetgeen op de beoefenaren van oudere, respectabele wetenschappen wel eens een lachwekkend effect heeft, of door hen als een teken van innerlijke onzekerheid wordt beschouwd.

Een tweede voorbeeld kan men vinden in de wel zeer karakteristieke jeugdige instelling van het: alles moet anders. De bedrijfseconomie houdt zich dikwijls niet in voldoende mate bezig met hetgeen dat is, en wat daar achter ligt, maar gaat te spoedig over tot een aangeven van wat dient te zijn, en hoe dat bereikt moet worden. De beschrijving en de analyse van de werkelijkheid worden dan verwaarloosd ten gunste van het formuleren van normen, of zo men wil voorschriften en raadgevingen voor de practijk.

De beoefenaar van de theoretische bedrijfseconomie, zelfs wanneer hij de onmiskenbare gevaren die hier liggen onderkent, kan zich maar al te moeilijk aan deze instelling ontworstelen. In de eerste plaats al, omdat men nimmer ontkomt aan de accoustiek van de zaal waarin men spreekt, of van de woestijn waarin men roept. Voorts ook, omdat iedere nieuwe aanpak de smetten blijft dragen van wat men als overwonnen inzichten beschouwt. Tenslotte, omdat de ook voor de theoreticus noodzakelijk te achten practische bemoeiingen met het bedrijfsleven grotendeels in het consultatieve vlak liggen, en dus overwegend critisch-verbeterend zijn ingesteld.

De sociaal-econoom die zich geconfronteerd ziet met een verschijnsel als dat dan een voortgaande inflatoire ontwikkeling stelt een diagnose op, analyseert de oorzaken welke deze ontwikkeling bepalen, en komt onder aantrekking van verdere premissen tot een prognose, en desgevenst tot aanbeveling van een bepaalde therapie. Kortom, hij gedraagt zich als een geneesheer wie het geval interesseert en ter harte gaat. De bedrijfseconoom heeft daarentegen moeite de neiging te bedwingen om de patient het bed uit te gooien en er vervolgens zelf in te kruipen ten einde aan zichzelf en zijn eventuele ommestanders te bewijzen, hoe gauw hij zelf wel beter zou zijn, waarbij hij dan echter gemakkelijk vergeet, dat wie ziek is zich anders zal plegen te gedragen dan wie zich ziek houdt.

¹⁾ Referaat, gehouden op de Economen-conferentie te Zeist, 13-14 Mei 1955, met als thema: „Oorzaken en gevolgen van een voortgezette inflatoire ontwikkeling”.

Minder beeldsprakig uitgedrukt: hij ziet onvoldoende in dat het bedrijfseconomische handelen in belangrijke mate door de subjectieve gebondenheid wordt, en ook moet worden beheerst. Onbewust leeft bij hem dikwijls de gedachte, dat wanneer men zich de situatie goed indenkt, slechts één, objectief te bepalen optimaal dispositie-patroon in aanmerking kan komen. Het is gemakkelijk in te zien, welke conceptie hieraan ten grondslag ligt: het is die van het door het economisch motief geleide rationele handelen. Hennipman heeft in zijn magistrale: „Economisch motief en economisch principe” de betekenis van het economische motief aan scherven geslagen, en de schamele resten ervan vrijwel tot gruis geklopt, maar in de bedrijfseconomie ziet men het, al of niet vermomd tot economiteit, „Wirtschaftlichkeit”, rationaliteit e.d., halstarrig rondspoken, en zo stort zij zich dikwijls hals over kop in het normatieve.

De beoefenaar van de theoretische bedrijfseconomie laat zich maar al te gemakkelijk verleiden om op de stoel van de ondernemer plaats te nemen, en wellicht valt het ook daaruit te verklaren dat sommigen de bedrijfseconomie beschouwen als een toegepaste wetenschap, en niet als een wetenschap die inzichten verschaft welke voor praktische toepassing vatbaar zijn, en waarvan de beoefenaren zich desgewenst ook met die toepassing zelve kunnen gaan bezighouden.

2. Hoe verhoudt zich de hier summier ontwikkelde opvatting tot die welke aan de bedrijfseconomie normatief karakter toekent? In wezen behoeft hier geen tegenstelling te bestaan. De bedrijfseconomie mag in haar huidige ontwikkelingsfase zeker in staat worden geacht, om aan te geven waarin de betekenis van bepaalde economische verschijnselen voor de bedrijfshuishouding schuilt, en ook welke basis voor het treffen van verantwoorde disposities aanwezig dient te zijn. In menig opzicht kan zij zelfs nog verder gaan, en een model opstellen waarin tot uitdrukking komt hoe de relevante data in hun volledige betekenis tot gelding kunnen worden gebracht. In deze gevallen ontwikkelt zij dus een formele normativiteit in de vorm van een decisie-model, waarbij overigens direct moet worden aangetekend, dat verdere verdieping van het inzicht tot wijziging van dit model kan leiden.

Anders uitgedrukt: de bedrijfseconomische theorie kan het handelen meer verantwoord maken, door op alle relevante grootheden te wijzen en mogelijke consequenties aan te geven, maar zowel ten aanzien van de quantificering en de afweging van de betekenis van bepaalde data, als dus ook ten aanzien van de uiteindelijk te treffen disposities zal zij verstek moeten laten gaan.

Zelfs deze bescheiden opvatting met betrekking tot de praktische betekenis van de bedrijfseconomie, die echter te gelijker tijd een voorwaarde vormt voor het wetenschappelijk karakter hiervan, gaat uit van een veronderstelling, die intussen volkomen aanvaardbaar mag worden geacht, omdat ze logisch voortvloeit uit het begrip bedrijfshuishouding zelve.

Men kan genoemd begrip op zeer uiteenlopende wijze omschrijven en interpreteren, en er bestaan waarschijnlijk evenveel definities van als de bedrijfseconomie beoefenaren telt. Dit valt allerminst te verwonderen, omdat het fenomeen dat men begripsmatig wil bezweren zoveel boeiende facetten pleegt te vertonen, dat iedereen weer door een andere groep daarvan getroffen en bijwijlen wellicht zelfs verblind kan worden.

Opvallend is echter deze bijzonderheid, welke in vrijwel iedere omschrijving naar voren wordt gebracht, dat de bedrijfshuishouding een

geheel vormt²⁾. Dit vindt zijn voor de hand liggende oorzaak in de omstandigheid, dat de bedrijfshuishouding tenslotte een huishouding is. Kenmerkend voor een huishouding, die dus een geheel vormt en die ook niet wil verbrokkelen, is haar zelfstandigheid, en deze zelfstandigheid kan slechts gehandhaafd blijven zolang als de huishouding niet „armlastig” wordt. Zo ook de bedrijfshuishouding. Een stroom van waarden, de kapitaalgoederen-stroom, vloeit de bedrijfshuishouding binnen, een stroom die allerlei hergroepering naar vorm, tijd en plaats ondergaat, terwijl tenslotte het resultaat van deze hergroepering op de afzetmarkt wordt afgestoten. Handhaving van de zelfstandigheid, en daarmee van het geheel als geheel, vereist nu dat deze stroom niet opdroogt, en dat men daarvoor niet afhankelijk is van de inmenging van buitenstaanders. Dit nu is slechts mogelijk, wanneer zich in die stroom geen opstoppingen, lekken en vacua ontwikkelen. Over een langere periode bezien zal de geproduceerde waarde de opgeofferde waarde ten minste dienen te evenaren³⁾.

Uit deze beschouwingwijze volgt nu direct, dat het voor de bedrijfshuishouding een levensbelang is, de ingaande waarestroom, de interne doorstroming daarvan, en de uitgaande waarestroom voortdurend voor ogen te houden, waarbij dan een tijdelijk verschil in peil tussen ingaand en uitgaand een aanwijzing oplevert voor het optreden van bepaalde interne ontwikkelingen. Daarbij zal het streven van de bedrijfshuishouding zijn, de uitgaande goederenstroom over een langere periode bezien op zodanig peil te houden, dat de daardoor opgewekte geldstroom voldoende is om het handhaven van de ingaande goederenstroom op het door de omstandigheden vereiste peil te kunnen garanderen.

In de eerste plaats heeft de bedrijfseconomie tot taak, deze waarheid uit te werken en toe te spitsen op alle terreinen van de bedrijfseconomische problematiek. Ze dient de betekenis van alle verschijnselen voor deze kringloop van stromen te analyseren. Zo kan ze tot een klaar overzicht komen van wat zich in de werkelijkheid voordoet. Ze zal daarnaast ook de getroffen disposities dienen te analyseren. Welke waren de determinanten voor hun vorm en hun inhoud? Werd aan alle relevante factoren aandacht geschonken? In hoeverre werd het beoogde doel bereikt, en wat was daarvoor verantwoordelijk?

Het is deze analyse van het werkelijke gedrag, die de bouwstenen oplevert voor de synthese van het decisie-model. Gaanderweg is men tot de conclusie gekomen, dat de belangrijkste pijlers voor dit model gevormd moeten worden door de kostprijsberekening, de winstbepaling en de financiële analyse.

In verband met het aan de orde gestelde onderwerp zal dit model voornamelijk worden bezien tegen de achtergrond van een voortgezette stijging van de prijzen der productiefactoren. Daaruit moet echter niet worden afgeleid, dat het slechts onder dergelijke omstandigheden van betekenis zou kunnen zijn. Het model pretendeert een gelijke waarde te bezitten voor partiële en totale prijsveranderingen, onafhankelijk van de omvang en de richting waarin deze zich voordoen, alsmede van de oor-

²⁾ Dit wil uiteraard niet zeggen, dat allen die dit element in hun omschrijving opnemen, daaraan ook dezelfde consequenties met betrekking tot de inkomensvorming en de vorming van waardeoordelen verbinden.

³⁾ In gelijken zin: J. L. Mey: Bedrijfshuishoudkunde, in het Gedenboek van het Thymgenootschap, pag. 351.

zaken welke hieraan ten grondslag liggen. Kortom: het wil van algemene betekenis zijn.

3. De grondgedachte van het model is, dat de onzekerheden waarmede de bedrijfshuishouding wordt geconfronteerd, welke subjectief worden geschat, welke subjectief worden afgewogen en beoordeeld, en die daarom aanleiding geven tot subjectieve elementen in het beleid, niet individueel kunnen worden gezien, omdat zij dikwijls genetisch reeds een zekere samenhang vertonen, terwijl voorts ook los daarvan zich een soort van onzekerheden-diversiteit kan openbaren. Deze grondgedachte openbaart zich direct in de inhoud welke aan bepaalde grondbegrippen wordt toegekend.

De kostprijsberekening moet worden gezien als een middel tot benadering van het offer, dat bij de ruil wordt gebracht. De bepaling van dit offer is van grote betekenis voor de vaststelling, resp. de beoordeling van de verkoopsprijs. Wanneer nu voorlopig wordt uitgegaan van een ongestoorde continuïteit — de tijdelijke of blijvende doorbreking daarvan komt later nog even aan de orde — dan is de grootte van dit offer eerst in volle omvang te bepalen wanneer alle uit deze ruil voortvloeiende vervangingen hebben plaats gevonden.

Een berekening van dit offer moet dus slechts ex-post mogelijk worden geacht. De kostprijsberekening, die practisch steeds een ex-ante karakter zal vertonen, is, wil zij haar wezen van berekening niet verloochenen, daarom gedwongen zich tot een gedeelte van dit offer te beperken. Zij ziet slechts naar de kosten in de zin van de onvermijdbare, voorzienbare en quantificeerbare offers⁴⁾. Met deze omschrijving kan men de hoeveelheids- resp. de tijdsgrondslag voor de kostprijsberekening, gezien ook ons onderwerp, in voldoende mate bepaald achten. De prijsgrondslag blijft echter de aandacht vragen. De werkelijke prijzen waartegen de achteraf onvermijdelijk blijkende uit de ruil voortvloeiende vervangingen zullen plaats vinden, zijn ex ante niet te bepalen, meer hoogstens te voorspellen. Hoezeer zij ook voor het offer maatgevend zijn, voor de berekening van de kosten kunnen zij niet dienen. Deze dient zich ook wat de prijsgrondslag aangaat te beperken tot het voorzienbare en quantificeerbare. Daarom wordt deze prijsgrondslag gevormd door de vervangingswaarde op het moment van de ruil. Of vervanging in werkelijkheid zal plaats vinden, en zo ja, tegen welke prijs zij haar beslag zal krijgen ligt nog in de toekomst verborgen. Zekerheid bezit men slechts omtrent hetgene waartoe men onder de huidige omstandigheden bereid zou zijn. Door bij de kostprijsberekening uit te gaan van de vervangingswaarde baseert men deze berekening op de meest recente gegevens, welke volkomen vast staan⁵⁾.

De kostprijsberekening leert ook daarom slechts een deel van de werkelijk gebracht offers kennen. Hoe groot dit deel is, zal van de aard van het bedrijf en van de tijdsomstandigheden afhangen, maar het zal toch in werkelijkheid bijna altijd slechts een deel wezen. Hieruit ontstaat voor de bedrijfshuishouding de noodzakelijkheid, te streven naar een opbrengst welke hoger ligt dan de kostprijs, met andere woorden: naar een zekere

⁴⁾ Deze verfijning van het kostenbegrip zoals dat door Limperg is ontwikkeld, is zoals bekend mag worden geacht, afkomstig van J. L. Mey Jr.

⁵⁾ Deze inzichten met betrekking tot de prijsgrondslag werden door mij voor het eerst ontwikkeld in mijn: Het element der onzekerheid in de bedrijfseconomische problematiek, A'dam 1951 Hoofdst. IV.

winstmarge. Het al of niet bevredigende van deze winstmarge kan slechts worden beoordeeld aan de hand van de inzichten welke bij de winstbepaling en de financiële analyse naar voren komen.

In ieder geval vormt deze winstmarge een levensvoorwaarde voor de bedrijfshuishouding. De uit deze winstmarge opgebouwde winst vormt het middel om dat gedeelte van de offers op te vangen hetwelk in de kostprijsberekening niet tot uitdrukking kon worden gebracht. Op het moment dat deze offers zich nader gaan aftekenen of zich volledig openbaren zullen ze ten laste van de geaccumuleerde winst moeten worden gebracht. Als duidelijke functie van de transactiewinsten treedt hier naar voren: het opvangen van de voorraadverliezen.

Immers, in iedere bedrijfshuishouding waarbinnen de speculatie niet om zichzelfswil wordt bedreven, kunnen de transacties slechts winst opleveren⁶⁾. Wanneer immers de transactie tot verliezen aanleiding zou geven, zou men ze vanzelfsprekend achterwege laten. Daarnaast echter is iedere bedrijfshuishouding genoodzaakt tot het aanhouden van economische voorraden, voorraden dus waarover prijsrisico gelopen wordt. Naast elkaar plegen op te treden positieve economische voorraden, waarop reeds beschikkingsmacht werd gevestigd, en negatieve economische voorraden waar een vervangingsverplichting wordt aangenomen. Veranderingen in de vervangingswaarde van tot deze voorraden behorende productiemiddelen kunnen aanleiding geven tot vermogensveranderingen. Een stijging van het prijsniveau zal steeds leiden tot een soort van „uitzetting” van het vermogen dat belichaamd is in positieve economische voorraden, maar daarnaast kan het dikwijls leiden tot een vermogensvermindering tengevolge van de verzwaring van de last der vervangingsverplichting. Even vooruitlopende op het verdere betoog moet hier worden opgemerkt, dat de gekozen, of in de toekomst te kiezen wijze van financiering daarbij volkomen irrelevant is.

Het zou onjuist wezen, het voor te stellen alsof deze vermogensvermindering geheel of gedeeltelijk gecompenseerd zou kunnen worden door de vermogensuitzetting. Over het gedrag, dat de grootte dezer uitzetting aangeeft kan niet naar believen worden beschikt, omdat het naar zijn aard reeds is vastgelegd in de noodzakelijk aanwezige voorraad welke in waarde is gestegen. De vermogensvermindering dient dan ook als een zelfstandig ondernemersverlies te worden beschouwd, dat eerst op het moment van daadwerkelijke vervanging aan het licht getreden zou zijn, maar gelukkig dikwijls reeds op een vroeger tijdstip, dat van balansopmaking en winstbepaling, kan worden gesignaleerd en in zijn uiteindelijke grootte benaderd.

Het moment van de winstbepaling is het moment waarop het met de kostprijscalculatie begonnen werk zijn voortzetting vindt. De aan het licht getreden voorraadverliezen, welke bij de veronderstelde besteding van de continuïteit als uiteindelijke quantificering van in het verleden gebracht offers, of als nieuwe benadering van eerst in de toekomst te quantificeren offers beschouwd mogen worden, vinden hier verrekening met de geaccumuleerde transactie-winsten. De bepaling van de periode-winst komt dus — indien men abstraheert van nog open staande verliessaldi over vorige perioden — in de grond van de zaak neer op het vaststellen van die vermogensaanwas, welke wanneer de bestaande

⁶⁾ Vgl. J. L. Mey Jr, Transactie- en voorraadresultaten en de vervangingswaarde-theorie, M.A.B. 1953, pag. 340: „Een verliesgevende transactie is, hoewel uiteraard denkbaar, economisch irrationeel.”

omstandigheden zich nimmer zouden wijzigen zonder enig bezwaar aan de ondernemenden uitgekeerd zou kunnen worden, dat is: buiten de beschikkingmacht van de bedrijfshuishouding zou kunnen worden gebracht. Winst wordt hier dus opgevat als die vermogensaanwas, welke rationeel voor uitkering vatbaar zou zijn, wanneer met betrekking tot de toekomst geen onzekerheid bestond. Het ligt geheel in de lijn der hier ontwikkelde gedachten, dat de waardegrondslag bij de bepaling van deze winst wederom in de ogenblikkelijke vervangingswaarde moet worden gezocht, in het meest recente gegeven dat volkomen vast staat.

Intussen, de afsluiting van een periode, in casu het boekjaar, houdt wat het moment betreft steeds iets willekeurig in. Men sluit kunstmatig af, wat in feite voortgang vindt, en wel volgens een onvoorzienbaar patroon. Er is dan ook geen enkele reden, om aan te nemen, dat alle „geesten uit het verleden” afdoende bezworen zijn. Het is zeer waarschijnlijk, dat zich ook in de toekomst bepaalde verliezen zullen gaan aftekenen of zich nader en wellicht ten volle zullen gaan openbaren, die achteraf bezien in oorzakelijk verband staan met gebeurtenissen en disposities uit het heden. De prijsbewegingen, waarvan op het moment van de ruil en op het moment van de winstbepaling ook „momentopnamen” werden gemaakt, die de ogenblikkelijke vervangingswaarde vertoonden, kunnen zich voortzetten. Uiteindelijke vervangingsprijzen zullen zich in realiter voordoen, wanneer een moment van vervanging is aangebroken, en op dat zelfde moment zal de gezichtseinder weer wijken.

4. Hoewel bij de winstbepaling — evenals dat bij de kostprijsberekening en bij eventuele nacalculaties in beginsel het geval kan zijn — enkele definitief bepaalde offers kunnen worden opgevoerd, behoudt de aldus berekende grootte als geheel gezien, een uitgesproken *ex-ante* karakter. Dat ze enkele *ex-post* bepaalde elementen incorporeert, doet hieraan niets af. De definitieve grootte van andere elementen is eerst op latere, veelal verspreide tijdstippen te bepalen.

Op de in de toekomst dan ook nog te verwachten verwickelingen en afwickelingen dient men bedacht te zijn, en daarom zal hier op ook geanticipeerd moeten worden. Een deel van de thans ter beschikking staande winst zal gereserveerd moeten worden, teneinde de onvoorzienbare of niet-quantificeerbare, maar toch te verwachten verliezen te helpen compenseren. Met dit reserveren is men er echter nog niet. De gereserveerde winst zal in zodanige vorm moeten worden aangehouden, dat ze ter bestemde tijd ook in voldoende mate mobiliseerbaar is, en kan worden „ingezet” waar dat nodig wordt geoordeeld, en zonder dat daardoor „gaten” in de financiële structuur behoeven te vallen, waardoor de voortzetting van het productieproces in het gedrang zou kunnen komen.

De lijn van kostprijsberekening en winstbepaling vindt hier haar voortzetting in winstbestemming en financiële analyse, maar het aanvankelijk zo strak getrokken gedeelte van berekening en bepaling zet zich hier in subjectief neergeworpen stippeltjes voort.

De financiële analyse stelt namelijk niet alleen vast, hoe momenteel de financiële structuur is, en hoe dus ook het vlak ligt waarbinnen de dispositieve financiering zich voorlopig zal hebben te bewegen. Zo wordt van blote constatering eerst tot analyse, wanneer ze de geconstateerde feiten beschouwt en waardeert tegen de achtergrond van de eisen welke de bedrijfsuitoefening momenteel stelt en in de toekomst zal gaan stellen. Dit blijkt wel zeer duidelijk, wanneer men b.v. het financiële weerstands-

vermogen gaat beoordelen, waarvan ieder zal moeten toegeven, dat het een relatieve grootheid is, welke slechts aan de hand van de gevaren waartegen het wil waken gewaardeerd kan worden. Welke die gevaren echter precies zijn, hoe groot de kans is dat ze zich zullen voordoen, en in hoeverre men, ook gezien de kosten daaraan verbonden, het nodig of verantwoord vindt daartegen weerstandsvermogen op te bouwen of te bewaren — het zijn alle vragen die niet voor objectieve beantwoording vatbaar geacht mogen worden. Daarom zijn ook de conclusies in zeer hoge mate subjectief, en dat geldt niet alleen voor het genoemde voorbeeld, maar voor praktisch alle uitkomsten waartoe de analyse voert.

Deze conclusies kunnen belangrijke gevolgen hebben, ook voor de winstbestemming. Zo kan b.v. de drang tot expansie leiden tot het reserveren van anders voor uitkering vatbare winst, omdat men de voor de expansie benodigde middelen geheel of gedeeltelijk hierin wil vinden. Bij een financiering uitsluitend uit de winst is wel van zelffinanciering in optima forma sprake. Echter ook wanneer men financiering met obligatievermogen nastreeft kan winstinhouding ter vergroting van het weerstandsvermogen geheel op zijn plaats zijn. Wil men nieuw aandelenvermogen aantrekken, dan kan een zekere verruiming van de uitdelingspolitiek aan te bevelen zijn.

Het zal duidelijk zijn, dat dus ook de uiteindelijke winstbestemming een sterk subjectief gekleurd karakter draagt, al bedient zij zich van het objectieve medium van de statutaire winstverdeling. Ze weerspiegelt een diagnose van het heden, de ervaring en de traditie van het verleden, en tenslotte ook de verwachtingen en de plannen met betrekking tot de toekomst. Zo bezien anticipeert de winstbestemming op de afwijkingen welke zich ex post zullen voordoen met betrekking tot de bij de winstbepaling berekende resultaten. Deze afwijkingen worden geprognosticeerd, en dus ex ante bepaald ⁷⁾.

Het spreekt overigens vanzelf, dat de leiding van de onderneming zich niet slechts bij het afsluiten van een boekjaar tot peinen en overwegen zal zetten. Dat zal in werkelijkheid van dag tot dag plegen te geschieden. De inzichten waartoe dit hem leidt zullen zich openbaren in zijn dagelijks beleid. De bepaling, resp. de beoordeling van de verkoopprijs, het al of niet ingaan op bepaalde offertes of bestellingen, het doen uitvoeren van vernieuwingen of reparaties e.d. geeft er uitdrukking aan. Ook voor deze deciesies is het model van betekenis, omdat het alle relevante data incorporeert, en de wijze waarop zij hun invloed uitoefenen systematisch voorstelt.

5. Welke invloed zal nu uitgaan van een voortgezette inflatoire ontwikkeling op de kostprijsberekening, de winstbepaling en de financiële analyse, waarbij de winstbestemming evenals de verdere financiële politiek aanknoopt? De kostprijsberekening zal van steeds hogere vervangingswaarden dienen uit te gaan voor de voorlopige quantificering van de gebrachte offers aan vlottende kapitaalgoederen en aan werkeenheden van vaste kapitaalgoederen. De kostprijs zal dan ook een voortdurende stijging vertonen. Met betrekking tot de winstbepaling verdient het aanbeveling de gevolgen van het optreden van positieve en negatieve econo-

⁷⁾ Anders: A. Th. de Lange, Subjectieve schattingen en beleidselementen bij winstbepaling en winstbestemming, M.A.B. 1955, no 4, pag. 148/149, 152 en 157. Formeel acht ook ik de winst een ex-post berekende grootheid, maar economisch gezien draagt de uitkomst een ex-ante karakter.

mische voorraden afzonderlijk te bespreken. De vermogensuitzetting, welke haar ontstaan vond door de stijging van de vervangingswaarde van tot de positieve economische voorraden behorende kapitaalgoederen, zal gereserveerd moeten worden. Hier is niet sprake van een voorzichtig ondernemersbeleid ten aanzien van de financiering, maar uitsluitend van het objectieve constateren van een vermogensuitzetting. Kort geleden werd deze zienswijze nog aangevallen door Pruyt in zijn belangwekkende rectorale oratie te Rotterdam ⁸⁾). Ook omdat de door hem naar voren gebrachte bezwaren, indien men ze juist acht, niets minder dan vernietigend zijn voor het geïntroduceerde decisie-model is het zaak aan deze controverse nadere aandacht te schenken. Als uitgangspunt voor zijn beschouwingen in dezen kiest Pruyt een eenvoudig voorbeeld: een handelsonderneming die in een periode van prijsstijging goederen, welke zij heeft verkocht, vervangt door identieke goederen. Naar aanleiding hiervan vraagt hij zich dan af, of men het recht het positieve verschil tussen vervangingswaarde en opbrengstwaarde de benaming van *winst* kan onthouden. Ter motivering van zijn opvatting gaat hij uit van een uitspraak van Limperg A. 1937 ⁹⁾) van de volgende inhoud:

„Die waarde­stijging immers doet wel het vermogen toenemen, dat in de kapitaal­goederen is opgesloten, dat vermogen groeit wel, zet zich uit, maar het is de stam die groeit, een vrucht komt niet tot stand, want de waarde­stijging houdt het vermogen vast, legt er op hetzelfde ogenblik waarop ze ontstaat, beslag op en laat het niet los, ook niet bij de ruil. *Want de ruil zelf scheidt een economische verplichting tot vervanging tegen de hogere prijs.*

Pruyt vestigt nu in het bijzonder de aandacht op Limpergs motivering in *de waarde­stijging welke het vermogen vast zou houden*, en hij vraagt zich hierbij af, in hoeverre hier sprake is van een motivering welke los staat van het beleid van de ondernemer, en redeneert dan als volgt:

„Indien deze vermogensaanwas, welke is ontstaan door het voorraad houden in een periode van prijsstijging, geen winst wordt genoemd, omdat de prijsstijging zelf de vermogensbehoefte in gelijke mate doet toenemen dan vindt deze gedragslijn o.i. haar grond in een subjectieve doelstelling van de ondernemer, nl. handhaving van de continuïteit *zonder de noodzaak daartoe tijdelijk of blijvend nieuw vermogen van buiten aan te trekken*. Zo blijkt deze theorie ¹⁰⁾) gebonden te zijn aan — overigens gezond — ondernemersbeleid t.a.v. de financiering. De omstandigheid, dat voor transactiewinsten een offertheorie werd gegeven, verandert niets aan de subjectieve doelstelling, welke de basis vormt voor het standpunt, dat vermogensaanwas door prijsstijging geen winst zou mogen heten.

Het voorraadhouden in een periode van prijsstijging heeft de onderneming een vermogensaanwas opgeleverd. Indien wij die vermogensaanwas niet tot de winst rekenen kan dat, naar mijn oordeel, geen andere grond hebben, dan dat de ondernemer zich ten

⁸⁾ Prof. Dr B. Pruyt, Subjectieve schattingen en beleidselementen bij winstbepaling en winstbestemming. Rotterdam 1954.

⁹⁾ Prof. Th. Limperg Jr. De gevolgen van de depreciatie van de gulden voor de berekening van waarde en winst in het bedrijf, Purmerend 1937, pag. 12. Curs. van L.

¹⁰⁾ Bedoeld is Limpergs theorie van de vervangingswaarde.

doel stelt in de stijging van de vermogensbehoefte, die het gevolg is van de prijsstijging, te voorzien door inhouding van de vermogensaanwas, welke de prijsstijging heeft opgeleverd. Zou deze vermogensaanwas tot de winst worden gerekend en worden uitgekeerd, dan zou de onderneming een zelfde bedrag aan middelen moeten aantrekken om de stijging van de vermogensbehoefte welke uit de prijsstijging voortvloeit, te kunnen dekken ¹¹⁾).

Pruyt staat dan een ogenblik stil bij de mogelijkheden voor deze aantrekking, waarna hij zijn critiek aldus besluit:

„Hoe dit echter ook moge zijn, de ondernemer blijkt er als regel de voorkeur aan te geven de financiering automatisch in orde te houden door de vermogensaanwas door de voorraadhouding niet uit te keren. En daarom wil hij deze vermogensaanwas de naam „winst” onthouden. Een dergelijk winstbegrip mist absolute gelding. Het is een doelmatigheidsbegrip. Dat veel ondernemers het besproken beleid voeren, bevrijdt de daarop gerichte winstbegrippen niet van de band met het ondernemersbeleid ¹²⁾”.

Omdat het begrip „winst” zoals dat door Pruyt in aansluiting aan de beschouwingen van Limperg en Polak wordt gehanteerd, anders en in zeker opzicht ook enger is geformuleerd dan het winstbegrip dat bij de beschrijving van het decisie-model aanwending vindt, verwaagt voor hem de grens tussen winstbepaling en winstbestemming. Het gaat Pruyt om de winst als uitkeerbare vermogensaanwas. De bepaling van deze aanwas acht hij — en daarover bestaat hier geen verschil van mening — niet objectief mogelijk, en daarom houdt voor hem de bestemming van het bij benadering bepaalde een zekere correctie op de bepaling zelve in.

In het decisie-model wordt de bepaling van de winst — in de zin van de vermogensaanwas welke, wanneer de bestaande omstandigheden zich nimmer zouden wijzigen, zonder enig bezwaar uitgekeerd zou kunnen worden — vrij gehouden van beleidsoverwegingen, die geheel naar het vlak van de winstbestemming worden verlegd. Intussen, en hier wringt de schoen, het model gaat er van uit, dat vermogensuitzetting ten gevolge van prijsstijging reeds bij de winstbepaling, dus volkomen los van beleidsoverwegingen, moeten worden uitgeschakeld. Hoe nu deze stelling tegen de in Pruyts betoog liggende bedreiging te verdedigen? Het is merkwaardigerwijze het model zelve, dat hier het antwoord aanwijst. Dit model wil niet aangeven, wat tenslotte uitgekeerd zal worden van de winst, maar alleen welke factoren in aanmerking genomen worden bij de subjectieve beslissing in dezen. Aangezien nu het model geen plaats biedt voor uitkering van z.g. „prijsstijgingswinsten”, terwijl de mogelijkheid daartoe — ongeacht de wellicht onwelkome gevolgen — niet geloofwaardig kan worden, is de enig mogelijke conclusie, dat deze uitkering geheel buiten het model omgaat. En dit is nu ook in feite het geval! De uitkering van een dergelijke vermogensaanwas betekent een verkleining van het vermogen, welke direct of na verloop van tijd weer opgeheven zal moeten worden door het aantrekken van nieuw vermogen. Dit houdt in, dat de uitkering het eerste bedrijf vormt van een verandering in de samenstelling van het vermogen, van een soort van „omfinan-

¹¹⁾ t.a.p. pag. 17 e.v. Curs. van P.

¹²⁾ t.a.p. pag. 18.

ciering" dus. Deze financiële politiek staat geheel buiten het vraagstuk van de winstbepaling. Wanneer men eigen vermogen wil vervangen door vreemd, dan is dat een beleidszaak, en daarvoor zal men o.m. ook op de winstgevendheid moeten letten, maar dit alles heeft niets met winstbepaling of winstbestemming te maken ¹³⁾).

6. Naast de positieve economische voorraden vragen ook de negatieve economische voorraden de aandacht. De vervangingsverplichtingen waaraan deze hun bestaan danken gaan onder invloed van de prijsstijging zwaarder wegen. Het is namelijk zeer wel mogelijk, dat de negatieve economische voorraad kleiner is dan de som van de bestaande vervangingsverplichtingen. Wanneer dan de vervangingsverplichtingen verzuurd worden, ontvangt de bedrijfshuishouding in zekere mate „kracht naar kruis". Men denke hierbij echter niet aan het aanboren van reserveactiva. Dit betekent immers een opoffering van het daarin belichaamde vermogen, waardoor het vermogensverlies niet ongedaan wordt gemaakt, maar slechts wordt gedragen op zodanige wijze, dat de bedrijfshuishouding daarvan de minst mogelijke schadelijke gevolgen draagt. Verbruikte reserveactiva zullen ten minste weer op peil dienen te worden gebracht, en dit zal ook bij de winstbepaling in aanmerking genomen moeten worden.

Het is intussen mogelijk, dat ondanks de verzwaring van de vervangingsverplichtingen geen vermogensvermindering behoeft op te treden die als een partieel verlies bij de winstbepaling tot uitdrukking moet worden gebracht. Men zou zich bv. kunnen voorstellen, dat de bedrijfshuishouding zich tegen een dergelijke verzwaring verzekerd had. Het is zeer de vraag of dit uitvoerbaar is, maar denkbaar is het in ieder geval.

Waartoe dient deze vrij bizarre veronderstelling? Om er op te wijzen dat ook een negatieve „technische" voorraad niet behoeft te impliceren, dat er ook in economische zin van een negatieve voorraad sprake is! Het prijsrisico, dat hier gelegen is in een mogelijke stijging van de vervangingsprijzen kan geheel of gedeeltelijk uitgeschakeld zijn.

Deze uitschakeling is geen beleidskwestie: ze treed automatisch op als en voor zover er sprake is van diversiteit in de vermogensbehoefte, welke door de prijsstijging weliswaar op een hoger niveau komt te liggen, maar in wezen niet wordt doorbroken, zelfs niet tijdelijk.

Het duidelijkste blijkt dit wellicht in het denkbeeldige geval van een volkomen diversiteit. Wat houdt deze bestendige volkomen diversiteit in? Ze betekent, dat op het zelfde moment dat kapitaalgoederen hun omloop beëindigen een actuele vervangingsverplichting wordt gehonoreerd welke op evenveel vermogen beslag legt als tegelijkertijd vrij is gekomen ¹⁴⁾. Een sterk gestyleerd voorbeeld ter demonstratie: een auto-verhuurinrichting beschikt over drie wagens, aangeschaft voor f 9000,—; de levensduur bedraagt 3 jaren en de jaarlijkse afschrijving is bepaald op f 3000,— per wagen. Wanneer de leeftijdsopbouw van het wagenpark nu zo is, dat er aan het begin van ieder jaar een nieuwe wagen, een van verleden jaar en een van eerverleden jaar in exploitatie zijn, dan levert via de gecalculeerde afschrijvingen ieder jaar een schijninkomen op van f 9000,—, wat juist voldoende is om de oudste wagen af te danken

¹³⁾ Een ander standpunt eveneens afwijzend tegenover Pruyt bij de Lange, t.a.p. pag. 155.

¹⁴⁾ Zo bezien leidt deze volkomen diversiteit tot het wegvallen van de economische voorraad, en dus tot een zelfde effect als een volkomen deelbaarheid in aanschaffing welke volledig wordt uitgebuit.

en een nieuwe aan te schaffen. De vervangingsverplichting welke aan het eind van ieder jaar geconstateerd kan worden is dan precies gelijk aan de eisen die de actuele vervanging stelt, en de fondsen voor vervanging zijn volledig gereproduceerd. Wanneer nu de vervangingsprijs direct na een vervanging plotseling zou stijgen tot f 18000,—, stijgt ook de vervangingsverplichting tot \pm f 18000,—, maar de fondsen voor de toekomstige vervanging tegen de hogere prijs accumuleren zich automatisch uit de ook verdubbelde gecalculerde afschrijvingen. Op grond van dit automatisme zou men van een „effect” kunnen spreken, en dan met meer reden dan bij het „Lohmann-Ruchti effect” dat zich slechts aan de peripherie van deze problematiek ophoudt, maar zich toch in een — wellicht overdreven te achten — grote belangstelling mag verheugen¹⁵⁾.

De bestendigde volkomen diversiteit leidt dus tot een volkomen uit-schakeling van het prijsrisico, en daarmee tot het niet optreden van een negatieve economische voorraad.

Het zal duidelijk wezen, dat een dergelijke diversiteit in de werkelijkheid zich niet spoedig zal voordoen. Vereist zou namelijk zijn een voortdurende congruentie tussen vervangingsaankopen en vrij komend schijninkomen. Slechts dan zou dit schijninkomen voldoende zijn voor de vervangingen, al of niet via een gedeeltelijke bestemming voor schuldaflossing, gesynchroniseerd met vermogensaanreiking tot het zelfde bedrag.

Aan deze eisen zal practisch nooit voldaan kunnen worden. In de eerste plaats omdat een volkomen diversiteit in de vermogensbehoefte vrijwel nooit zal optreden. Daarnaast echter zou zelfs in dat geval de prijsstijging deze diversiteit vrijwel steeds gedeeltelijk doorbreken, omdat bepaalde activa door deze prijsstijging in hun geldswaarde niet direct worden beïnvloed in de vereiste zin. Het zich daarin vorming bevindende (debiteuren) of het daarin rustende (kas, beleggingen) schijninkomen vertoont geen of een inadequate groei. Wellicht is het zelfs door schuldaflossing buiten bereik van de bedrijfshuishouding gebracht. Het prijsrisico, en dus de negatieve economische voorraad, beperkt zich daarom tot een bedrag, gelijk aan het gereproduceerde maar nog niet ter vervanging aangewende schijninkomen, voor zover dit niet in goederen met een identiek prijsverloop is geïnvesteerd. Hoe groot de uit hoofde hiervan optredende vermogensverliezen zijn kan beter van geval tot geval worden vastgesteld.

7. Ook bij de winstbestemming en de financiële analyse zal de inflatoire ontwikkeling haar invloed doen gelden. Het gaat daarbij echter niet meer om het objectief beoordelen van de momentele toestand, maar om de subjectieve interpretatie van verleden, heden en toekomst. Is de bedrijfsleiding van oordeel, dat de prijsstijging zal aanhouden, dan zal zij wellicht voorstellen, de verdedigingsgordel der reserve-activa verder uit te bouwen. Wellicht moesten in het vlak van de dispositieve financiering maatregelen worden getroffen, die een herziening van de financiële structuur nodig of wenselijk maken. Ook in verband daarmee kan aan de winst een zekere bestemming worden gegeven. Een brede variëteit van beleidvraagstukken zal zich voordoen. Waarvoor men een oplossing zal zoeken, en in welke richting die oplossingen zullen gaan is wederom in hoge mate subjectief bepaald.

¹⁵⁾ Zie o.m. Prof. Dr Erich Schäfer, Abschreibung und Finanzierung, Anmerkungen zum „Lohmann-Ruchti-Effekt”, Z.F.Hw.F. Maart 1955.

8. Toen mij indertijd het verzoek bereikte, enkele aspecten van een voortgezette inflatoire economische ontwikkeling vanuit het bedrijfseconomische gezichtspunt te behandelen, was mijn eerste reactie: inflatie betekent dat het voor de bedrijfshuishouding dubbel uitkijken is geblazen. Ik heb in het voorafgaande betoog getracht, de mijns inziens aangewezen uitkijktoren enigermate te beschrijven en te demonstreren. Op dergelijke uitkijktorens verdringen zich bijzienden, verzienden, cyclopen, astigmatici en wellicht zelfs hallucinerende blinden. Wat zij zien, hoe zij dat zullen interpreteren en hoe zij zullen reageren laat zich niet algemeen beschrijven. Mijn model bedoelt slechts aan te geven, waarop tijdens de bestijging reeds moet worden gelet, wil men oog voor het wezenlijke van het subjectieve uitzicht houden.
